

ҚАРАҚАЛПАҚ ТИЛИ ХӘМ ӘДЕБИЯТЫ

Ажимуратова Нуржамал Парахат қызы

Нөкис қаласы 3- мектеп Қарақалпақ тили пәни мұғаллим

Аннотация: Бул мақалада қарақалпақ тилинің регионаллық мәдениеттағы орны хәм оның халықты бирлестириўши күши, сондай-ақ, тилди үйрениўдиң социаллық әҳмийети кең талқыланады. Мақалада қарақалпақ тили хәм әдебиятының регионаллық идентификация, халықаралық байланыслар хәм социаллық интеграциядағы орны хәм әҳмийети көрип шығылады. Сондай-ақ, тилди сақлаў хәм раўажландырыў бағдарындағы илимий жумыслар хәм әмелий илажлар талланады.

Таяныш сөзлер: Қарақалпақ тили, Қарақалпақ әдебияты, регионаллық мәдениет, тилди сақлаў, социаллық әҳмийет, түркий тиллер, халықты бирлестириў, тил хәм идентификация.

Кирисиў

Қарақалпақ тили Өзбекстанның Қарақалпақстан Республикасының рәсми тили болып, өзиниң бай тарийхый мийрасы хәм мәдений әҳмийети менен ажыралып турады. Ол түркий тиллер шаңарағына тийисли болып, қарақалпақ халқының миллий өзлигиниң көриниси сыпатында хызмет етеди. Бул мақалада қарақалпақ тилинің регионаллық мәдениеттағы орны, халықты бирлестириўши күши хәм тилди үйрениўдиң социаллық әҳмийети толық көрип шығылады.

Қарақалпақ тили регионаллық мәдениеттың ажыралмас бөлеги болып, оның халықты бирлестиретуғын тийкарғы қуралы болып есапланады. Тарийхый, қарақалпақ халқы көплеген етникалық топарлар көринисинде бар болса да, тил халыққа бирден-бир мәдений өзгешеликти усынады. Қарақалпақ тили өзиниң фонетикалық, морфологиялық хәм синтактикалық өзгешеликлери менен басқа түркий тиллерден ажыралып турады. Бул тил арқалы қарақалпақ халқының тарийхый, мәдений хәм руўхый қәдириятлары билдирилген.

Қарақалпақ тилинің сақланыўы хәм раўажланыўы мәдений мийрасты сақлаў хәм әўладларға жеткерийде әҳмийетли роль ойнайды. Сол себепли, қарақалпақ тили тек ғана регионаллық емес, ал глобал көлемде де мәдениетты сақлаўдың тийкарғы қуралы сыпатында қаралады.

Қарақалпақ тили халықты бирлестириўши күш сыпатында хызмет етеди, себеби тилдиң кең тарқалыўы хәм халықтың оннан пайдаланыўы оларды бирден-бир социаллық бирликке айландырады. Өзбекстан аймағында бирнеше етникалық топарлар бар болса да, қарақалпақ тили бул топарлар арасында байланыс қуралы сыпатында хызмет етеди. Өз тилин билиў хәм оннан

нәтижелі пайдаланыу, қарақалпақ халқының социаллық хәм мәдений турмысындағы бирлесіуінің әҳмиетлі факторы болып есапланады.

Қарақалпақ тили, сондай-ақ, халықты тарийхый хәм мәдений өзликте сезіуге шақырады. Бул, халықтың өз келешегін қәлиплестириуіде тилдің стратегиялық әҳмиетін және де арттырады. Тилди сақлау хәм рауажландыруу арқалы халық өзіннің тарийхый тамырларына қайтып, келешекке исеним пайда етеди.

Қарақалпақ тилин үйрениу хәм рауажландыруу тек ғана тил үйрениушілерінің билимин арттырууға емес, ал социаллық интеграцияны тәмийинлеуге де хызмет етеди. Өз тилин үйрениу, әсиресе, жас әулад ушын мәдений қәдириятларды қәдирлеу хәм миллий өзликте сақлауға жәрдем береді. Сондай-ақ, қарақалпақ тилин үйрениу, социаллық жақтан турақлы хәм күшли жәмийетте қәлиплестириуіде үлкен әҳмиетке ийе

Тилди үйрениу арқалы адамлар арасындағы сөйлесіу аңсатласады хәм бул өз-ара түсинісіуді күшейтеди. Регионда қарақалпақ тилинде илимий, көркем хәм әдебий шығармаларды жаратыу, қарақалпақ халқы ушын жаңа имканиятлар жаратады хәм оларды глобал мәдениет пенен байланыстырууға жәрдем береді.

Заманагөй технологиялар хәм билимлендириу системалары қарақалпақ тилин рауажландырууда әҳмийетлі қураллар болып есапланады. Қарақалпақ тили бойынша илимий изертлеулер хәм әдебий шығармалардың жаратылыуы тилди сақлау хәм рауажландырууға хызмет етеди. Сондай-ақ, қарақалпақ тилинің өзине тән өзгешеликтерін үйрениу, тилди сақлаудың жаңа усулларын ислеп шығуу зәрүр.

Өзбекстанның гәрезсизлиги тек ғана мәмлекеттің сиясий хәм экономикалық системасын емес, ал мәдениет хәм әдебият тарауын да жаңалады. Гәрезсизликке ерискеннен соң, халқымыз өзіннің ким екенлигин, тарийхын, тилин, динин, мәдениетін тереңирек үйрениу имканиятына ийе болды. Бул дәуірде миллий қәдириятларымызды тиклеу, өз-ара беккемлеу хәм дүняқарасымызды қәлиплестириуіге кең жол ашылды. Еркінликте қолға киргизгенимизден соң, өз миллий мийрасымызды, соның ишінде қарақалпақ әдебиятын терең аңлау хәм үйрениу имканияты жаратылды. Буның нәтижесінде қарақалпақ әдебияты жаңа басқышқа көтерілді.

Гәрезсизлик дәуірінде қарақалпақ әдебиятында сезилерлі өзгеріслер жүз берді десекте болады. Бул өзгеріслер, идеялық хәм тематикалық бағдарда сәулеленді. Социалистлик реализм методының тәсири астында жазылған шығармалар енди өзгеріп, еркін темаларды ашыу имканияты пайда бола бастады. Бурын тек ғана бир неше шекленген темалар шеңберінде жазылған шығармалар енди турмыстың барлық тарауларын кеңнен қамтып алды. Әдебиятта хақыйқый турмыстың көринісін анық, хақыйқыйрақ беріу имканиятлары жаратылды.

Ғәрезсизлик жылларында қарақалпақ жазыушылары жаңа темаларды ортаға таслады, жәмийетлик, сиясий өзгерислерди әдебиятқа алып кирди. Бул дәуирде жазыушылар тек сыртқы турмысты емес, ал инсан руўхын, ой-пикирин, шахсын және де тереңирек сүүретледи. Жазыушылар өз шығармаларында миллий дәстүрлер хәм қәдириятларды сәўлелендириў менен бирге, жәхән мәдениятының ең алдыңғы жетискенликлерин де өз шығармаларына синдириўге еристи. Ғәрезсизлик әдебиятқа жаңа темаларды, жаңа формалар хәм усылларды киргизиў имканиятын берди.

Сондай-ақ, ғәрезсизлик дәуиринде қарақалпақ әдебиятында жаңа жанрлар раўажланды. Проза, поезия, драматургия сыяқлы жанрлар өзгерип, ғәрезсиз пикирлеў хәм дәретиўшилик еркинлигине тийкарланган шығармалар жаратылды. Жазыушылар енди миллий әдебиятымызды қайта тиклеў, өз халқының руўхын, тарийхын, келешегин сүүретлеўде еркинликке ийе болды. Соның менен бирге, қарақалпақ жазыушылары өз шығармаларында глобал мәселелерди де көтериўге, заманагөй жәмийеттеги жәмийетлик-сиясий өзгерислерди сәўлелендириўге қаратылған шығармалар жаратты.

Ғәрезсизлик жылларында қарақалпақ әдебияты ири романлар, гүрриңлер, ессе хәм басқа да көркем шығармалар менен байыды. Жазыушылар өз шығармаларын басып шығарыў арқалы, өз оқыушыларына жаңа идеялар, жаңа көзқарасларды усинды. Сондай-ақ, қарақалпақ әдебиятында миллий өзликти аңлаў, миллий қәдириятларды сақлаў хәм раўажландырыўға айрықша итибар қаратылды. Бул дәуирде жазыушы хәм шайырлар өз халқының аўыр хәм қуўанышлы турмысын көркем сүүретлеўде жаңа көзқарасларды жаратты.

Жуўмақ

Өзбекстанның ғәрезсиз болыўы қарақалпақ әдебиятын жаңа басқышқа алып шықты. Жазыушылар еркинликке ерискеннен кейин, олар миллий дәстүрлерди сақлап қалған халда, заманагөй турмысты, социаллық өзгерислерди сүүретлеўде жана имканиятларга ийе болды. Ғәрезсизлик дәуиринде қарақалпақ әдебияты өзиниң күшли социаллық хәм көркемлик тәреплери менен раўажланып, өз халқының руўхий мийрасын келешек әўладларға жеткериўдиң әхмиетли қуралына айланды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЯТЛАР:

1. Қ. Жарымбетов. Қ. Оразымбетов- “Қарақалпақ әдебияты” (2010)
2. Өзбекстан миллий китапханасы-
<https://www.natlib.uz/>
3. <https://www.researchgate.net/>
4. Google scholar:
<https://scholar.google.com/>